

## AZ INDIGENÁK

Szerk. Szijártó M. István

ELTE Eötvös Kiadó, Bp. 2017. 235 oldal

2014. szeptember 19-én, az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tartott műhelykonferencián az előadók arra vállalkoztak, hogy az eddigieknél sokkal részletesebben tárják fel az indigenákkal kapcsolatos történettudományi problémákat. A kötet a rendezvény előadásainak írásos változatát tartalmazza, kiegészítve Szilágyi Adrienn és Kökényesi Zsolt tanulmánnyal bővített hozzászólásával.

Szijártó M. István írásában (*Az indigenák a magyar politikában, 16–19. század*) úgy fogalmaz, hogy az „indigenákról sokkal több mítosz kering a magyar történetírásban, mint ahány kutatás foglalkozott velük, sokkal több a kérdőjel, mint amennyi konkrét ismeretünk lenne. Szoktak úgy gondolni a honfűsített idegenekre, [...] mint Bécs trójai falóvára, a Habsburg-politika engedelmes eszközeire az ellenzékiségre hajlamos született magyarokkal szemben”. (7.) A kötet szerkesztője kiemeli: a 16–19. században az indigenák nem számítottak olyan jelentős politikai tényezőnek, hogy a bécsi kormányzat a vitás kérdéseket a segítségükkel a maga javára tudta volna eldönteni. Ennek okát és egyben magyarázatát abban látja, hogy azokat az indigenákat, akik „valóban fontos szerepet töltöttek be, már régen nem tekintették indigenának. Ők viszont nem Bécs »trójai falóvának« szerepét játszották el, hanem már a magyar rendiség – esetenként kifejezetten harcos – képviselői voltak”. (12–13.)

Tatjana Guszarova tanulmányában (*Hogyan lehet „igazi magyarrá” válni?*) azt az eseményt akarta megragadni, amikor a 17. századi országgyűléseken az idegeneket a magyar „natio” ünnepélyesen és hivatalosan befogadták. Az 1550. évi országgyűlésen fogalmazták meg azokat a szabályokat, amelyeket „indigenatio solemnis”-nek neveztek. A törvénycikk a honfűsített személyeknek eskütételt írtak elő, melyben megfogadták, hogy megtartják Magyarország törvényeit és megvédik szabadságát. Esküjük szövegét fel kellett jegyezni a Királyi Könyvekbe pontos dátummal, majd bizonyos összeg (taxa) megfizetése után megkapták diplomájukat a befogadásról. A 17. században az indigenák száma a korábbiakhoz képest jelentősen megemelkedett. A csaknem 200 indigenát (diétánként akár több tucatot) már nem személyenként, hanem közös listáról hagyták jóvá és fogadták be. A 17. századra jellemző volt, hogy az állami és udvari apparátus alacsonyabb társadalmi státuszú és nem különösebben előkelő származású, adminisztratív tevékenységet végző, hivatásos tisztviselői kerültek előtérbe az indigenátus adományozásakor. Guszarova ezt az európai trendekhez igazodó jelenségnek látja, amikor is megnövekedett a szakértő tisztviselők szerepének a jelentősége az állami bürokráciában. Az indigenák azonban a 17. századi országgyűléseken ritkán jelentek meg és nem volt általános, hogy követeket küldjenek maguk helyett, tehát a Habsburgok magyarországi politikájának érvényesülését nem a diétákon, hanem a fontos pozíciók betöltésével segítették elő.

Forgó András szerint (*Indigena egyházak a 18. századi Magyarországon. A szerzetesi előjárók példája*) a magyar indigenátust szerzett személyek közül külön csoportot lehet elkülöníteni az egyházi hivatalt betöltőkből. Ebből kiemelkednek a magas rangú megyés püspökök, akik leginkább a 17. század utolsó évtizede és Mária Terézia trónra kerülése közötti fél évszázadban töltötték be tisztségüket. Ugyancsak sok külföldi származású egyházi személy volt az úgynevezett „választott püspökök” (episcopi electi) között is. Az egyházi középíreteg (kanonokok, apátok és prépostok) tagjainak sorában is több külföldit találhatunk, akik között egyre több volt a szerzetesi előjáró. Ennek okát Forgó abban látja, hogy a bencés apátságok részben, míg a ciszterci apátságok és a premontrei prépostságok teljes egészében külhoni anyaapátságok

tulajdonába kerültek. Forgó András az új adatokból arra következtet, hogy a kisebb egyházi tisztségeket viselő személyeket az országgyűlés nem cikkelyezte be. Továbbá az is kiderül, hogy a 18. század elején nem tettek honossági esküt az adományozó oklevél átvétele után, ennek egyik oka a magas taxa megfizetésének elkerülése (is) lehetett. Ugyanakkor a szerzetesrendek értelmezése szerint ők a középkori gyökerű szerzetesi központjaik – a török hódítás miatt – megszakadt munkáját élesztették újra. Az egyházi személyeket ért politikai támadások hatására az 1740-es éveket követően szinte kivétel nélkül letették a honossági esküt. A század közepétől általában az adományozó oklevél és a honossági eskü letételének bejegyzése egymás után került be a Királyi Könyvekbe.

Szemethy Tamás a 18. századi főnemesek közé bekerült új arisztokratákat és a honfűsített főurakat hasonlítja össze (*Honosított főnemesek a 18. századi Magyarországon*) létszámuk és hivatali (hivatalnok, katona vagy egyházi) pályafutásuk szerint. Szemethy az 1720 és 1799 közötti periódusból 113 indigenát tudott összegyűjteni a Corpus Juris és a Királyi Könyvek felhasználásával, akikből 100 főt tudott az elemzésébe bevonni. Megállapítja többek között, hogy az indigena katonák az új arisztokratákhoz képest mindig többségben voltak, kivéve Mária Terézia uralkodásának második felét. A szerző arra is felhívja a figyelmet, hogy a köznemeseknek a grófi rang megszerzésére is csak ugyanebben a húsz évben (1760–1779) volt esélye, de akkor még a folyamatosan nagyobb számban bekerülő indigena grófokat is meghaladta az arányuk.

Kökényesi Zsolt írásának (*Herrenstand és Erbhuldigung. Magyar főnemesek mint az alsó-ausztriai hódolások résztvevői a 18. század első felében*) célja, hogy betekintést adjon az alsó-ausztriai rendek közé bebocsátást nyert magyarok körébe, ezen „inkolátusság” politikai-hatalmi jelentőségébe, illetve értelmezze azon magyar arisztokraták szerepét és személyét, akik a hódolási ceremónián különböző funkcióban részt vettek. Kökényesi hangsúlyozza, hogy a ceremónia-leírásokból csak azok neve ismerhető meg, akik a lakoma vendégeiként vagy az alsó-ausztriai rendek soraiba felvett személyek jogán voltak jelen a hódoláson. Az alacsonyabb rangú résztvevőkről a leírások nem nyújtanak tájékoztatást, magyarokat csak a világi főrangúak között lehet azonosítani, a lovagok, a prelátusok és a városi követek között nem. Kökényesi olvasatában a 18. század első felének alsó-ausztriai hódolásait a főúri integráció olyan színtereként érdemes értelmezni, ahol a résztvevők személyesen akartak beilleszkedni a Monarchia elitjébe és akár több generációnyi kapcsolati tőkével rendelkeztek Ausztriában, amelyet tovább növelhettek a hódolási ceremónián.

Nagy János az indigenákra – a hagyományos történetírói megközelítéstől eltérően – nem az uralkodó eszközeiként, hanem önálló, történeti cselekvőkként tekint, ezért vizsgálatának középpontjába az 1751. évi diéta indigenákkal kapcsolatos vitáit helyezte (*Indigenák az 1751. évi országgyűlésen*). Tanulmányának alapforrását az országgyűlés indigenákat vizsgáló bizottságának jelentése adja, amely tartalmazza a honfűsítésért folyamodók kérvényeinek kivonatát és az azokat elbírálók véleményét is. Nagy János négy nagyobb csoportot különített el a beadványok tanulmányozása után. Az elsőkben a kérelmezők nagy része katonatisztek utódja volt, akik őseiknek a törökellenes háborúkban szerzett érdemei elismeréseként kívánták megszerezni az indigenátust. Egy másik kategória saját erényeül a közjó szolgálatát emelte ki, iskolalapítóként, kereskedelem- vagy iparfejlesztőként vagy éppen telepítőként. A harmadik egység tagjaira jellemző, hogy „egy már honfűsített család leszármazottja kérte a bizottságtól őse indigenátusának tanúsítását, más esetben ennek megújítását saját nevének törvénybe iktatásával”. (117.) A folyamodók egy negyedik csoportjának célja a magyarországi birtokszerzésük jogszerűségének megerősítése, azaz a korábban megvett, zálogjogon vagy ideiglenesen megszerzett birtok jogi védelmének biztosítása volt.

Szilágyi Adrienn megyei szinten vizsgálja az indigenák szerepvállalását és társadalmi integrálódását (*Indigenák és helyi társadalom. Békés megye indigena családjai a 19. század első*

*felében*). Békés vármegyei következtetéseit az országos eredmények kiegészítésének szánja. A báró Harruckern család és Békés megye viszonyának kutatását az indokolja, hogy báró Harruckern János György a hadsereg élelmezéséért felelős hadbiztosi szolgálataiért megkapta Békés megye mintegy kétharmadát, és ezzel a család központi szerepet játszott a vármegye életében, illetve a megyei nemesség formál(ód)ásában. Szilágyi úgy látja, hogy az indigena nagybirtokosok két jelentősen elkülönülő csoportot alkottak. Az egyikbe azok tartoztak, akik országos szinten alig, vármegyei szinten pedig egyáltalán nem aktivizálták magukat és főként a birodalmi központhoz kötődtek (abszентisták). Míg a másikba azok az integrálódott indigena nagybirtokosok sorolhatók, akik a vármegyébe költöztek és az örökölt birtok igazgatásán kívül a megye politikai és gazdasági életében is szerepet vállaltak.

Pálmány Béla az 1827–1840 közötti törvényekben honfűsített 115 személy prozopográfiai adattárát közli (*A honfűsítések alkonya a reformkori országgyűléseken*), azonban a névcikkeket terjedelmi okokra hivatkozva a lehető legrövidebbre szerkesztette. Ezért az életrajzi adatokon kívül csak a közeli magyar nemesi rokonokra (anya, hitves, gyermek), a katonai vagy hivatali pályafutás legfőbb állomásaira, a legjelentősebb érdemekre és az ismertté vált magyarországi birtokokra tér ki.

Tóth-Barbalics Veronika (*Indigenák a főrendiházban a dualizmus időszakában*) Vörös Károly egy 1987-ben megjelent tanulmányának eredményeit vette alapul (*A főrendiház 1885. évi reformja*. Egy kutatás tervei és első eredményei. In: Rendi társadalom – polgári társadalom 1. Salgótarján 1987. 397–405.) saját, az indigenák és leszármazottaik főrendiházban belüli aktivitását, illetve arányát vizsgáló munkájához. Forrásként a főrendiház naplóit és irományait, az országgyűlési almanachokat, a tiszti címtárakat, illetve az összmonarchiai Staatshandbuch vonatkozó köteteit használta fel. A fentieket a főrendiház elnöki és hivatali, valamint a miniszterelnökség és a belügyminisztérium elnökségének levéltári anyagával egészítette ki. Tóth-Barbalics számításai szerint az 1886. évi 8. törvénycikkben található, a magyar főrendiházban örökletes tagsági joggal rendelkezett családok egyéb adatokkal korrigált listája alapján a nemzetségek 29%-a (68) és az összes család 28%-a (70) volt honfűsített. (191–192.) Az 1865–1885 között meghívott „nemzeti” arisztokrata családok 14%-a, míg a honfűsített familiák 28%-a maradt távol. Tóth-Barbalics eredményei megerősítik Vörös megállapításait, miszerint az indigenák már 1885 előtt sem igényelték a magyarországi érdekeik képviseletét olyan mértékben, mint a „nemzeti” családok. Az 1885. évi főrendiházi reform az indigena családokat nagy mértékben sújtotta, és a reform miatt kimaradt családok aránya 40% volt, de ez a csökkenés rangfokozatonként különbözött.

Ballabás Dániel írásában (*Idegen és magyar főnemesek a dualizmus kori Magyarországon*) arra a kérdésre keresi a választ, hogy kiket és milyen kritériumok alapján tekintettek magyar főnemesnek a dualizmus kori Magyarországon. Szerinte az 1791. évi 69. törvénycikk alapvető viszonyítási pontnak számított a dualizmus idején az egyes személyek indigenátusának megítélésekor. A Corpus Jurisba bejegyzett indigenák mellett azonban megkülönböztethető egy másik csoport is, őket a „hallgatólagosan honosságot szerzőknek” nevezi Ballabás. 1848 után már meg kell különböztetni a szerző szerint a közjogi értelemben is magyar főnemeseket és a magyar állampolgárságú, de külföldi főnemesi ranggal rendelkezőket. „Ebben a tekintetben tehát a honosság hallgatólagos módon történő megszerzéséhez hasonló gyakorlat érvényesült a polgári korszakban is, mindössze az állampolgárság elnyerésének feltételei változtak (igen jelentős mértékben persze) az idők folyamán.” (222–223.)

A konferenciakötet egyértelműen új eredményekkel gazdagítja a magyar történettudományt egy kevésbé kutatott, de toposzokkal tarkított témában. Az egyéni kutatások kitűnő alapot kínálnak a későbbi tudományos vizsgálatok folytatásához és felhívják a figyelmet a jelentős forráshasználati különbségekre. Például amíg Ballabás Dániel a dualizmus korára vonatkozóan

az egyetlen adekvát forrásnak a Corpus Juris tekinti, addig Szemethy Tamás egyértelműen bizonyította, hogy a 18. századi indigenák listáját nem lehetséges csak a Corpus Jurisból hiánytalanul összeállítani, azt ki kell egészíteni a Királyi Könyvek adataival is. A további feltérások egy lehetséges irányát Szijártó M. István a következőképpen fogalmazza meg: „Éppen azt lesz később érdemes behatóbb vizsgálatok tárgyává tenni, hogy kit mikor és miért tartott környezete indigenának, vagyis a későbbi kutatásnak célszerűbb lehet az indigena fogalmának állandóan változó társadalmi tartalmát, a kategória társadalmi-kulturális konstrukció voltát hangsúlyozni, ennek a megkonstruáltságnak a mindenkori konkrét körülményekben gyökerező esetlegességét vizsgálni.” (11.)

*Sebők Richárd*

*Barbara Stollberg-Rilinger*

## MARIA THERESIA

Die Kaiserin in ihrer Zeit. Eine Biographie

3. kiadás. C. H. Beck, München 2017. 1083 oldal

2017 mozgalmas év volt a kora újkorral foglalkozó történészek és a társtudományok művelői számára, ugyanis ekkor nemcsak a reformáció 500., hanem Mária Terézia születésének 300. évfordulóját is ünnepelték. Az utóbbi esemény alkalmából több kiállítást és számos nemzetközi konferenciát szerveztek, amiben Bécs, a Habsburg Monarchia egykori fővárosaként, vezető szerepet játszott, de tudományos ülésekre került sor többek között Cambridge-ben, Ljubljanában, Mainzban, Pozsonyban és Zágrábban is. Mária Terézia uralkodásának magyar aspektusait pedig budapesti és egrai konferenciákon adódott lehetőség megvitatni. Az emlékévként kezdetére időzítették Barbara Stollberg-Rilinger Mária Teréziáról készített nagyszabású monográfiájának a megjelenését, amely kétségkívül a jubileum egyik legjelentősebb kiadványának tekinthető.

A szerzőt a kora újkorral foglalkozó kutatók számára nem szükséges bemutatni, ugyanis Barbara Stollberg-Rilinger a német politika-kultúrtörténeti iskola egyik legmeghatározóbb történésze, aki a magyar történettudományra is komoly hatást gyakorol. Stollberg-Rilinger jelenleg a berlini Wissenschaftskolleg rektora, de még a münsteri Westfälische Wilhelms-Universität professzoraként vált ismertté mint a Német-római Birodalom kora újkori történetének a kutatója. A szerző több monográfiát közölt a Reichsgeschichte témakörében, legutóbbi 2006-ban *Des Kaisers alte Kleider. Verfassungsgeschichte und Symbolsprache des Alten Reiches* címmel. Stollberg-Rilinger módszertanilag leginspiratívabb hatása a politika- és a reprezentációtörténet összekapcsolásában fedezhető fel, amint a politikai döntéshozatal és a korabeli szimbolikus kommunikációt közös értelmezési keretben tudja meggyőző módon elemezni.

Barbara Stollberg-Rilinger igen nehéz feladatot és kényes kihívást választott magának, amikor úgy határozott, hogy Mária Terézia-monográfia írásába kezd, ugyanis az uralkodónőről a rendkívül gazdag levéltári forrásanyag mellett könyvtárnyi szakirodalom áll rendelkezésre, amelynek tanulmányozását a nyelvi sokszínűség tovább nehezíti. A megannyi monográfia, forráskiadás és tanulmánykötet között elegendő itt csupán Alfred von Arneth, Eugen Guglia, Heinrich Kretschmayr, Friedrich Walter vagy újabban, művészettörténeti szempontból Werner Telesko és Michael Yonan műveire gondolnunk. A magyar kutatás kapcsolódó eredményeinek az áttekintésére e recenzió keretében pedig még címszavasán sem térnék ki.